

9. Радчук Г. К. Аксіопсихологія вищої школи. Монографія. Тернопіль : ТНПУ, 2014. 380 с.
10. Радчук Г. К. Освітній діалог як інноваційна гуманітарна технологія професійного становлення особистості у ВНЗ. *Педагогічний процес: теорія і практика*: зб. наук. праць. К., ТОВ «Видавниче підприємство «ЕДЕЛЬВЕЙС», 2017, №1, С. 3 – 19.
11. Радчук Г. К., Логвись О. Я. Лідерські якості в цілісній структурі особистості педагога. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. Серія «Психологічні науки». 2021, № 4, С. 93–100.
12. Субашкевич І. Р. Формування ціннісно-сислової сфери студентів педагогічних спеціальностей засобами медіапсихологічних технологій [практ. посіб.]. Львів : Растр-7, 2016. 60 с.
13. Сучасний педагог розкриває потенціал учнів [Текст]. *Сучасна школа України*. 2019. №1. с.22.
14. Чаїнська М. О. Діалог як чинник оптимізації професійного аксіогенезу майбутніх педагогів. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія Психологічні науки*: зб. наукових праць. Київ, 2008. № 22 (46). С. 244-249.
15. The art of facilitation : the essentials for leading great meetings and creating group synergy / Dale Hunter ; with Stephen Thorpe, Hamish Brown, Ann Bailey. 2009. 352 p.

Галина Свідерська

**ОСВІТНІЙ ДІАЛОГ У КОНТЕКСТІ ВИКЛАДАННЯ ДИСЦИПЛІНИ
«ПСИХОЛОГІЯ ПЕРЕГОВОРІВ»**

Феномен діалогу попри свою, на перший погляд, традиційну належність до філологічної царини, є насправді категорією глибоко-філософською та глибинно-психологічною. Його багатогранність усвідомлюється через існування таких наукових понять, як «внутрішній діалог», «міжособистісний діалог», «крос-культурний діалог», «Сократівський діалог», «діалогічне спілкування» тощо.

Сучасні науковці розглядають діалог як універсальну форму стосунку «Я-Ти», як спосіб дослідження сутності людини та з'ясування її реального призначення в житті [17]. На думку О. Пономарьова, діалогічність можна розуміти в широкому значенні як важливу форму міжособистісної взаємодії та у вузькому - як суб'єкт-суб'єктні стосунки того, хто пізнає світ, вступаючи у діалог із цим світом та з кожним його об'єктом як зі своїм співрозмовником [10].

Для пересічної людини найбільш узвичаєним є уявлення про діалог як реальну або відображену відповідними літературними (чи кінематографічними) засобами розмову двох суб'єктів. Однак, як слушно зауважує В. Малахов, підставу для такого звуженого тлумачення діалогу надає помилкове прочитання грецького префікса у слові *διδλόγος* як *δι* – тобто «двічі», «подвійний». А насправді ми маємо справу із префіксом *διά*, який означає взаємність, наскрізний рух, розподілену дію. Тому феномен діалогу варто трактувати як «розділену» мову, слово, смисл або те, що перетинає межі окремого логосу та пов'язує його з іншими – осмислене спілкування особистостей [8, с.11].

Отже, грецький термін *διδλόγος* – це поширений логос-смисл, який переходить межі індивідуальних свідомостей і стає спільним

надбанням учасників його обговорення [3]. Дослідження українських і зарубіжних науковців Г. Балла, І. Беха, О. Бондаревської, А. Вербицького, З. Карпенко, О. Климишин, С. Кульневич, Г.Кучинського, С. Максименка, Г. Радчук, О. Слободянюк, О. Старовойтенко, М. Триняк, Н. Чепелевої, Т. Юрченко, Т. Яценко та інших дозволяють визначати діалог як середовище становлення ціннісно-сміслової сфери, особистісного й духовного спілкування, як поле свідомо-рефлексивної активності індивідів, засіб реалізації евристичних методів та унікальний спосіб існування культури [16] Діалог виступає своєрідним особистісно-екзистенційним зв'язком між учасниками, формою духовної взаємодії, яка торкається глибинних сенсожиттєвих орієнтацій кожного з них. Суб'єкти діалогу є партнерами із рівноправними стосунками, вони відкриті й активні, є творцями спільного когнітивного простору та інтерсуб'єктивних смислів.

На думку Г. Радчук, діалог є особливою онтологією та універсальним простором перетворення особистості, полем актуалізації суб'єктних ресурсів людини [13]. У діалозі народжуються смисли, утверджуються позиції, вибудовуються у певну ієрархію цінності, актуалізуються суб'єктні потенціали, створюються умови для унікальної взаємодії, обміну думками і почуттями. Тому настільки важливим і актуальним є втілення діалогічного підходу не тільки в педагогічну теорію, а й у практику, коли на зміну усталеній суб'єкт-об'єктній взаємодії між педагогом і здобувачем освіти приходить їх паритетне суб'єкт-суб'єктне спілкування.

У традиційному навчанні викладач вузу виконує роль своєрідного інформаційного фільтра, який спочатку пропускає через себе, а потім вибирає та визначає-дозує для своїх студентів відповідну учбову інформацію. Натомість у діалогічному навчанні його позиція принципово змінюється - педагог починає бути не інформаційною енциклопедією, а помічником, фасилітатором, який звертається до особистого досвіду молодих людей, спонукає їх до самостійного пошуку шляхів розв'язання завдань, стимулює до формулювання нових запитань, сприяє розвитку креативності та розширення інтелектуальних перспектив [1; 4; 9] – тобто створює такі психологічні умови, які дають змогу його вихованцям розвиватися вільно (концепція К. Роджерса), досягаючи цим успіху в навчальній діяльності [19].

Тому діалог як інноваційна гуманітарна технологія професійного становлення особистості у вищому навчальному закладі, на думку О. Слободянюк, сприяє створенню якісно нового простору взаємодії між викладачем і студентом, а також реалізації професійно-особистісного потенціалу майбутніх фахівців [15]. Зважаючи на беззаперечну актуальність вказаної проблеми, її теоретичну та практичну значущість, цікаво окреслити можливості застосування освітнього діалогу в контексті викладання навчальної дисципліни «Психологія переговорів» освітньо-професійної програми «Психологія конфлікту та практична медіація» другого (магістерського) рівня вищої освіти за спеціальністю 053 «Психологія» Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка [11].

Метою даного курсу є ознайомлення магістрантів-психологів із основними поняттями і ключовими проблемами теорії та практики переговорів, формування у них системи знань і вмінь застосовувати успішну тактику переговорного процесу. Чому ми вважаємо, що саме освітній діалог може бути ефективним методом при викладанні курсу «Психологія переговорів» для успішного професійного становлення магістра-психолога вищого навчального закладу?

Діалогічне спілкування виключає підпорядкування та авторитарність, егоцентризм і монологічність. Діалог також не зводиться до дискусії як своєрідного «інтелектуального двобою», в якому учасники намагаються продемонструвати власну позицію як єдино правильну і подати аргументи співрозмовників як недостовірні чи хибні. Таким із психологічної точки зору є і процес переговорів - справжньою діалогічною взаємодією, завдяки якій сторони комунікації прагнуть вирішити конфлікт за допомогою ненасильницьких прийомів і досягнути узгодженого та прийнятного для них рішення. Успішність проведення перемовин великою мірою залежить від готовності бути суб'єктом спілкування і не забувати про суб'єктність інших.

У діалозі, як і в ефективних переговорах, знімається негативне ставлення до іншої сторони, а учасники переговорного процесу завдяки застосуванню відповідних психологічних прийомів налагоджують конструктивну комунікацію, що сприяє усвідомленню ними власних інтересів, знімає психологічні бар'єри протистояння і дає змогу побачити в іншому не ворога чи опонента, а партнера, з'ясувати для себе його сутність та дати відповідь на

питання «Хто є ця людина?». Більше того, в цьому просторі міжособистісних стосунків можна пізнати і самого себе, усвідомити власну індивідуальність. Виступаючи основою самоідентифікації особистості, в процесі якої людина приходить до розуміння власного Я завдяки діалогу з Іншим, діалогічність сприяє одночасному становленню як одного, так і другого [17].

Вчитися ефективному спілкуванню – це вчитися слухати і чути. Китайський ієрогліф, яким позначають процес спілкування, означає також і слухання. Коли ми пізнаємо світ у ранньому дитинстві, то спочатку вчимося слухати інших, чути їх, а вже потім говорити. Ми прислухаємось до мови іншої людини не тільки, щоб вловити її думки, емоції чи почуття, а й пробуємо їх зрозуміти, осмислити, оцінити, наскільки вони близькі нам. Таким способом ми долучаємося до світу цінностей та смислів іншого, і саме через розуміння та прийняття цього Іншого, ми отримуємо можливість розгледіти власний унікальний світ. Тобто вміння слухати і чути іншого – це вміння також слухати самого себе. Недарма А. Картер, відома професорка права, тренерка переговорів при ООН та директорка Центру медіації вважає, що будь-які переговори мають починатися для того, хто їх планує, із процесу самопізнання: «До того, як ви сядете напроти іншої людини, вам потрібно поставити собі правильне запитання - хто ви і чого хочете досягти». Цей етап вона називає «Дзеркалом», яке дозволяє розібратися із собою, з'ясувати власні потреби, пріоритети, почуття, страхи [6, с.19].

На думку А. Маслоу, у вмінні слухати себе, «людина знаходить істинне для себе, вслухаючись, дозволяючи собі бути такою, котра формує, керує, спрямовує» (цит.за: [3, с.29]). Вміння слухати себе –

це також уміння вести своєрідний діалог із собою, зі своєю внутрішньою природою. Цей діалог служить необхідною основою, щоб зрозуміти те, що ми здатні повідомити світові, і що саме світ може повідомити нам.

У вказаному контексті діалогічний процес засвоєння дисципліни «Психологія переговорів» є одночасно і середовищем, і способом пошуку та творення особистістю власної сутності, бо в діалозі вона звертається до себе – до свого внутрішнього світу, совісті, спогадів, намірів та сподівань. Під час такого спілкування одна людина відкриває і дарує іншій людині частинку своєї душі, водночас виявляючи здатність долучитися до цього іншого, вже не чужого внутрішнього Я співрозмовника. «Її індивідуальна територія існує за умови відкритості Іншому та відкритості собі» [3, с.29].

Якщо аналізувати соціальні функції діалогу, то його завданням (так само, як і завданням переговорного процесу), є встановлення взаєморозуміння між людьми (сторонами). За образним висловом С.Кримського, діалог повинен будуватися на принципі «третьої правди», коли «він перетворюється не на доведення того, що опонент неправий, а ти правий, а на доведення того, що ми обидва належимо до деякого царства істини, яка однаково є для нас цінністю» (цит.за: [5, с.22]). Тобто справжнє діалогічне спілкування вкорінене в моральній свідомості комунікантів. Якщо ж співрозмовники, або хоч один із них, мають на меті лише одержати перемогу власної точки зору, то дану розмову можна назвати суперечкою, дискусією, обміном думок – чим завгодно, але не діалогом і не переговорами. На думку К. Ясперса, важливими принципами для ціннісного і продуктивного діалогу є небажання

переваг у спілкуванні та перемог над співрозмовником; взаємна прозорість і зрозумілість комунікації, в якій кожен приходить сам до себе за допомогою іншого; відкриття себе та іншої людини екзистенційно тощо [18, с.146].

Г. Радчук справедливо підкреслює, що в діалог здатна вступити та особистість, котра готова реалізувати власну свободу, взаємодіючи з іншими людьми. Свобода, з одного боку, є передумовою діалогу, а з іншого - ознакою його здійснення і деякою мірою його результатом. Важливо пам'ятати, що діалог – це спілкування, центроване на процесі, а не на результаті. Співбесідники не ставлять за мету вплинути один на одного, змінити іншого на догоду собі. Однак при цьому справжній діалог (як і успішні перемовини) створює оптимальні умови для реального впливу на розвиток особистості, оскільки, як ми знаємо, особистісне зростання обов'язково передбачає свободу самореалізації. Саме ця свобода бути самим собою відіграє в діалозі та переговорах провідну роль [12].

Важливо також мати на увазі, що повноцінний освітній діалог залежить від трьох складових:

- 1 - діалогічності викладача;
- 2 - діалогічності навчального матеріалу;
- 3 - діалогічності студента.

Діалогічність викладача проявляється у його гуманістичній спрямованості, відкритості та автентичності у педагогічному спілкуванні зі студентами, наявності розвиненої потреби в самопізнанні, самоаналізі та самоактуалізації.

Діалогічність навчального матеріалу, у свою чергу, створює можливість реального активного співробітництва між учасниками освітнього процесу. Завдяки цьому прискорюється формування відповідальності студентів за власну успішність, посилюється їхній інтерес не лише до процесу навчання, але й до його результатів. У процесі використання таких діалогічних технологій, як дискусії, метафори, мозковий штурм, кейс-метод, методи проєктної діяльності, методи розвитку критичного мислення, портфоліо, імітаційно-ігрове навчання, студенти намагаються висловлювати власну точку зору на те чи інше питання теми, підтверджувати її фактами, відомостями з прочитаних текстів, прикладами з життя і практики. Ті знання, які студенти отримують на парах, співставляються з їхнім досвідом і обумовлюються важливістю та необхідністю в подальшому застосуванні на практиці [15].

Використання діалогічних технологій в процесі вивчення «Психології переговорів» розвиває критичне мислення молоді людини, забезпечує оволодіння прийомами активного слухання та рефлексії, дозволяє їй вести диспут, розуміти мотиви та інтереси інших, взаємодіяти з ними на паритетних засадах. Так, під час опрацювання тем «Психологічні складові успішного іміджу на переговорах» та «Психологічні особливості поведінки учасників перемовин» студенти розглядають особливості формування позитивного враження через зовнішність, одяг, емоційний стан, вивчають правила формування атракції, вміння інтерпретувати кінесичні (жести, пози, міміку) та проксемічні (організацію простору) особливості невербального спілкування, встановлювати адекватний візуальний контакт між учасниками переговорного

процесу. Завдяки технології освітнього діалогу молоді люди обмінюються думками і судженнями по кожному питанню, прагнуть з'ясувати те, що видається їм незрозумілим, утверджуються у власній точці зору або змінюють її. Доречними для успішного засвоєння навчального матеріалу вважаємо використання таких діалогічних технологій, як дискусії, кейси, портфоліо, імітаційно-ігрове навчання.

Також завдяки кейс-методам і мозковому штурму відбувається вивчення магістрантами тем «Психологічні аспекти підготовки і проведення переговорного процесу» та «Стратегії і методи ведення переговорів». Завдяки обміну думками щодо комплексного підходу до підготовки та проведення переговорів, основних завдань та функцій переговорної діяльності, вимог до їх організації, створення позитивного психологічного клімату під час перемовин, застосування ефективних психологічних прийомів слухання партнера, технік і тактик аргументування, здатності аналізувати переговорні результати утворюється єдине смислове поле для усвідомлення поставлених проблем та для кращого розуміння позиції та аргументів співрозмовників, емоційно комфортної взаємодії один з одним.

Ефект взаєморозуміння зумовлює певну культуру діалогічного спілкування. Кожен учасник діалогу керується власними уявленнями щодо проблеми, але зіставляє їх з думками інших учасників. У міру входження в загальне смислове поле індивідуальній свідомості відкривається те, на що раніше не зверталася увага – наявність одностороннього бачення проблеми. Завдяки діалогічності студенти стають відкритими до сприйняття

різних точок зору і так долається однобічність власного сприймання. У цьому контексті цікавими прийомами вважаємо детальний аналіз кейсів (конкретних ситуацій переговорів із реального життя та практики), аналітичний розбір особливостей підготовки та проведення перемовин у документальних та художніх фільмах (на кшталт «Переговори» (2018, Південна Корея), «Уряд» (2010, Данія), «Дипломатка» (2023, Великобританія), «Арбітраж» (2012, США), «Переговорники» (2006, США) тощо).

Відтак, важливою особливістю освітнього діалогу є не лише занурення студента у свій внутрішній світ та внутрішній світ іншої людини, але і спільне просування до професійного ціннісно-сислового знання на основі відкриття «живого» знання у процесі проживання та переживання власних станів, актуалізації життєвого досвіду у процесі спілкування зі своїм внутрішнім світом та внутрішнім світом інших учасників, збагачення духовного досвіду досвідом інших [13].

Навчальний процес, як підкреслює В. Кушнір, являє собою послідовність окремих діалогів, які органічно розвиваються в єдиний, безперервний, незавершений діалог. У цьому діалогічному стосунку учасників освітньої взаємодії викладач розуміє не лише студента, але й себе, усвідомлює власне ставлення до того, хто вчиться, і до себе самого як такого, що навчає іншого і навчається сам. Головним у діалогічній ситуації є те, що відбувається спільне обговорення і пошук шляхів поставленої проблеми, тобто розв'язання її здійснюється не тільки завдяки педагогові, а й завдячуючи спільним зусиллям і викладача, і студентів [7, с. 10]. Так, вивчення теми протидії маніпулятивним технологіям у

переговорному процесі супроводжується обміном думками та ідеями, які стратегічно допомагають вирішити проблему недоброчесних прийомів ведення переговорів та засвоєння коректних тактик для успішних перемовин, що дозволяє не лише отримати нові знання і практичні вміння, але й розвиває пізнавальну діяльність студентів, сприяє партнерству і співробітництву в процесі навчання.

Варто підкреслити, що, на думку Г.Радчук, роль педагога у діалогізації освітнього середовища є провідною. Саме викладач відповідальний як за діалогічність освітнього процесу, так і за розвиток діалогічної культури студентів. При цьому варто врахувати два важливі аспекти, що визначають рівень діалогічної культури викладача:

1) як педагог сам реалізує себе і розвивається як особистість (його особистісна готовність);

2) яким чином він сприяє особистісному зростанню студентів (професійна готовність).

Вказані види готовності взаємопов'язані, професійна готовність викладача базується на особистісній та впливає з неї. Вміння педагога допомогти своїм вихованцям у складному процесі їх професійно-особистісного становлення, його готовність забезпечити необхідні для цього умови і визначає його як фасилітатора, який здатний бути собою, вміє поважати інших і самого себе, розуміє, допомагає і підтримує (З. Адамська, Р. Бернс, А. Ленгле, Г. Радчук, К. Роджерс та ін.). Завдяки фасилітативним здібностям викладача якраз і розвивається його особистісна готовність до діалогізації освітнього процесу [14].

Як зазначає Г. Радчук, основна увага педагога має бути звернена на створення та підтримку у групі особливої атмосфери: відкритості та доброзичливості, довіри та глибокої зацікавленості у пізнанні себе та інших. В умовах виникнення подібних стосунків, де соціальна дистанція мінімальна, а відкритість максимальна, здійснюється вихід на рівень персоніфікації: усвідомлення своєрідності та унікальності іншої людини та водночас своєї власної унікальності. У діалозі з іншим відбувається самовизначення, саморозвиток і викладача, і студента, виникають стосунки нового типу як взаємини співпраці у досягненні спільних цілей. Діалогічній формі спілкування в діаді «педагог – студент» притаманні невимушена, вільна дискусія, індивідуальний підхід до кожної особистості, рівноправна суб'єкт-суб'єктність, щира співпраця, узгодженість дій, думок, переживань, цікава і невимушена передача знань, особистого та професійного досвіду.

Як бачимо, діалогічність в освітньому процесі є особливою формою стосунків між учасниками гуманістичної форми взаємодії, яка не допускає домінування в комунікації, передбачає свободу думок, гідність і повагу, індивідуальність і своєрідність, право на самовизначення та відповідальність за дії і рішення [2]. Тому смілива й цікава ідея втілення освітнього діалогу в навчанні може бути основою для становлення справжніх, якісних стосунків у спільній діяльності викладача і студента закладу вищої освіти задля формування професійних знань та умінь молодих людей та цілісного становлення їх особистості.

Освітній діалог створює умови для засвоєння необхідних знань і набуття умінь в оволодінні професією психолога, дає можливість

розвивати власний творчий потенціал, продуктивно займатися самовдосконаленням, бути активним, самостійним у навчанні, здатним творчо проектувати та здійснювати свою професійну діяльність в усьому різноманітті практичних ситуацій, формувати активну дослідницьку позицію усіх учасників освітнього простору.

Література

1. Балл Г. О. Сучасний гуманізм і освіта: Соціально-філософські та психолого-педагогічні аспекти. Рівне.: Літса, 2003. 128 с.
2. Борисенко В. В., Гагіна Н. В. Діалог у контексті сучасної освітньої парадигми. *Вісник Чернігівського національного педагогічного університету. Серія : Педагогічні науки.* 2015. Вип. 124. С. 8-10.
3. Ганаба С. О. Саморозвиток особистості у практиках діалогу. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Психологічні науки».* 2018. Вип.5. С. 26-31.
4. Гармстон Р. Фасилітатор – кілька секретів майстерності. *Вісник Всеукраїнського фонду «Крок за кроком».* 2003. №1.С. 8-10.
5. Дротянко Л. Г. Філософія діалогу в культурі інформаційної ери. *Вісник НАУ. Серія: Філософія. Культурологія.* 2015. № 1 (21). С.19-22.
6. Картер А. Не бійся спитати. 10 кроків до вдалих переговорів. Київ: Лабораторія, 2021. 224 с.
7. Кушнір В. Парадигма діалогу в професійній підготовці педагога. *Шлях освіти.* 2002. №4. С. 8-12.

8. Малахов В. А. Етика спілкування: Навчальний посібник. Київ: Либідь, 2006. 400 с.
9. Михайлюк І. В. Психологічні чинники формування діалогічної компетентності майбутніх психологів. Дис. канд. психол. наук. 19.00.07. Київ: Інститут психології імені Г. С. Костюка НАПН України, 2017. 366 с.
10. Пономарьов О. С. Філософія діалогу в педагогічному спілкуванні. *Теорія і практика управління соціальними системами*. 2013. №4. С.11-16.
11. Психологія конфлікту та практична медіація: освітньо-професійна програма другого (магістерського) рівня вищої освіти за спеціальністю 053 «Психологія». Тернопіль: ТНПУ імені Володимира Гнатюка [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://tnpu.edu.ua/about/public_inform/akredytatsiia%20ta%20lit_senzuvannia/osvitni_prohramy/magistr/fpp/053_k_2022.pdf.
12. Радчук Г. К. Діалог як механізм аксіогенезу особистості в процесі вищої професійної освіти. *Психологія особистості*. 2017. №1 (8). С.103-110.
13. Радчук Г. К. Освітній діалог як інноваційна гуманітарна технологія професійного становлення особистості у ВНЗ. *Педагогічний процес: теорія і практика. Серія: Психологія*. 2017. №1 (56). С.15-21.
14. Радчук Г. К. Особистісна готовність викладачів вищої школи до діалогізації освітнього процесу. *Humanitarium*. 2019. Том 44. Вип. 2. С.120-127.
15. Слободянюк О. Л. Використання діалогічних технологій у підготовці майбутніх педагогів. *Методологічні, теоретичні та*

практичні проблеми психологічної науки. Збірник статей учасників Третьої Міжнародної наукової інтернет-конференції «Методологічні, теоретичні та практичні проблеми психологічної науки» (16 березня 2021 р., м. Дрогобич). Редактори-упорядники: М. В. Савчин, А. Р. Зимянський. Дрогобич: «Швидкодрук», 2021. С.275-279.

16. Слободянюк О. Л. Діалогізація освітнього середовища: витоки і перспективи. *Humanitarium*. 2019. Том 43. Вип. 1. С.142-150.

17. Шашкова Л. О., Злочевська М. В. Діалогічний вимір гуманітарного знання. Монографія. К.: Видавничий дім «Професіонал», 2011. 176 с.

18. Ясперс К. Комунікація. Першоджерела комунікативної філософії. Київ, 1996. С.140-156.

19. Rogers C. R. A theory of therapy, personality and interpersonal relationship as developed in the diencephalic framework. N.Y.: Mc. Graw Hill, 1959. 59 p.

Оксана ВОРОНКЕВИЧ

**ОСВІТНІЙ ДІАЛОГ У РЕАЛІЯХ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ
(на прикладі дисципліни «Психологічна профілактика
булінгу»)**

Сьогоднішня вища освіта у нашій країні може справедливо іменуватись як інноваційна у зв'язку з російсько-українською війною та карантинними обмеженнями через COVID-19. До зазначених умов, в яких опинилася країна, можемо додати «дистанційність»: дистанційне навчання, дистанційне спілкування, дистанційна робота чи розваги. Безпосереднє спілкування важко